

# Tömörkény István a szombatosok között

Ady Endrétől kezdve, Juhász Gyulán át Móra Ferencig harminc tollfor-gató barátja emlékezik reá az 1966-ban kiadott Tömörkény Emlékkönyvben.<sup>1</sup> Valamennyien jól ismert alakjai irodalomtörténetünknek, jó volt, hogy írtak róla és egyúttal megmutatták önmagukat is. Elvezetnek bennünket „a füst-től nehéz levegőjű” Ónozó Poldi, Martonosi, Lippay Péter, Bitó Teca, Kiss Palcsi, Sabja, Balogh, Mónus, Baló, Janik, Huberth, Csányi Ágó, Gruber Guszt-i, Mikádó, Schwartz Jakab, Boszniai, Szürszabó Somogyi, Buza valamint a Kegyelmes asszonyhoz címzett kedvelt kiskocsmák zsirban piritott hagyma, paprikáshús, halszagú és borszagú söntéseibe. Vörös abroszokkal voltak le-terítve az asztalok, néhol viaszkosvászonnal, máshol semmivel. Vízenjárók: hajóslegények, kormányosok, baggerosok, halászok és superok, kézművesek, vándorkereskedők, kupeczek és fuvarosok, tanyasi parasztok, városi napszá-mosok és más célszerű szögény embörök tartózkodtak bennük, akik híreket hoztak a kintvaló világról, távoli tájakról, furcsaságokról, akik ha kiadták mind a híreket, rákanyarodtak a hajdani katonabeli életre, a régi frajterok, káplárok és fűrerek kaszárnyai viselt dolgaira, az öregjei Königgrécre, ahol nagy csatákat vívtak és sok ember esett el a kardok és szuronyok alatt. A vén borivók egyszeriben átváltak hős atyákká és vén szentségekké, egyre piroslobb képpel, megtüzesedve az emlékektől. Sajátos, csak itt tapasztal-ható nem zajos zsongása volt ezeknek a beszédeknek. Tömörkény mindent hallott és mindent megjegyzett, másnap már tárcanovella lett gyors tolla alatt az iménti történet. Ezernyi írásában csak róluk írt, a szellérekről, akik-nek negyvennyolcban nem jutott föld s akik változatos foglalkozásaikon a kenyérre valót sem igen bírták megkeresni. Ez a világ napjainkra már a társadalomtudományé, a néprajzé és a nyelvtudományé. Mert eltűnt erről a tájról a szegényemberek hada, akárcsak a kiskocsmák sokasága. „Elmúltak a polgári kisvendéglők, különös apró szobák, piros abroszok, amikre bog-rácsban tették föl a halat, kancsóban a bort, ahol nem szólt sohasem mu-zsika, legfeljebb ha a Dankó Pistáé, de az sem sokáig, mert a Pista sokkal jobban értett nótákat csinálni, mint nótákat hegedülni.”<sup>2</sup>

Tömörkény szegényember-ábrázolása ma is olvasmány, benne van az ele-ven magyar irodalom áramlatában, méltán érdekli az olvasót az író élet-útja. Keveset tudunk róla, részben azért, mert önmagáról alig írt, másrészt elhárított minden vallomást végtelen szerénységében. Móra István egyszer feltette a szót:

„— Parasztaidat már ismerjük, de tégedet még nem ismerünk egészen.

— Úgy vélem — sodorint egyet a cigarettáján az író — nem az a fon-tos, hogy engömet ismerjenek. Az emböröket mégiscsak inkább érdeklik a Fürgeteg Jánosok esetei, mint az én sűrke dolgaim.”<sup>3</sup>

Azon a bizonyos szűkszavú, 1913-as önéletrajzon<sup>4</sup> kívül legfeljebb a Sík Sándor szerkesztette Rónasági csodák kötetében olvashatunk önmagáról. Tar-tózkodásra nevelte gyermekeit is. Centenárium évében néhány levelet vál-tottam Erzsébet leányával, Kőszegi Dénesnével, meglepően keveset tudott apja családjáról. Nem tudta, hogy apjának Cegléden született egy nővérkéje is, aki a bátyjaival nyarankint gyakran játszadozott kint az őstölgyes irtvá-nyon telepített kámáni szőlejükben. Nem tudta, hogy a család hány eszten-

deig lakott Cegléden, apja szülővárosában. A kutatók többet tudnak Tömörkényről, mint a leánya, de talán még magánál az írónál is többet. Ismereteinket szeretném itt kibővíteni a társas körök Tömörkényével, a tudott, de nyomot alig hagyott felsővárosi Szombatosok Huszonegyes Társasága rövid történetével.

Szegeden 1837-ben alapították a felsővárosi Barátság Kaszinót. Ez a létszámában és anyagi erejében gyarapodó társaság hatvan részvényesén kívül háromszáz fizető tagjával vendéglőt tartott és kezdeményezte az ipariskola felállítását. Könyvtáruk volt, és a Szent György—Maros utca szögletén álló saját tulajdon házuk előtti teret befásították. Báltermükben vándor magyar komédiások játszottak telt házak előtt. Kézműves és nagygazda tagjaikra emlékeztetnek a közeli utcák: a Szappanyos, a Timár, Varga, Hangász, Molnár és a Halász utca, valamint a Gazdagok utcája. A szabadságharc bukása után a császári megyefőnök bezáratta a kaszinót. Am a nyilvános vendéglője tovább működött, nagy sokaság látogatta, a megyefőnök ezt is betiltotta.<sup>5</sup>

Az évtizedes társasélet hiánya csalta életre 1895-ben a felsővárosi Szombatosok Huszonegyes Társaságát, az év elején, tekintélyes iparosokkal, tisztviselőkkel „akik kedvüket lelték az életörömökben és a hazafias felbuzdulásokban”.<sup>6</sup>

A véletlen szerencse kezemre adott két eredeti csoportképet a szombatosokról, akik közül eddig négy szereplőt sikerült azonosítani. A tizenhárom alakos kép álló sorában öten vannak, a székeken öten ülnek, és előttük a padlón hárman törökülésben. A középső széken az izmos, húsos, természetes (mindegyikük jól táplált, jól öltözött és mosolygós) városi tűzoltóparancsnok ül egyenruhában, zubbonyába dugott jellegzetes billentyűs sípjával. Ezzel vezényelt az égő házra irányított fecskendőnek: víz, indulj! Kovács Józsefnek hívták, és 1886. április 14-től 1903. október 17-ig, haláláig volt ebben a tiszt-ségben. Eredeti mestersége rajztanár volt.<sup>7</sup>

A tűzoltóparancsnok mellett ül bal kézre Tömörkény István, most már hivatalosan is ezen a néven.<sup>8</sup> Világos ruha van rajta, mely lehet galambszürke is, fehér ingén magas keménygallér sötét nyakkendővel. Ölében fénylő fekete cilindert tart, kezében egy pár sötét bőrkesztyűt. Egyéves házas, kislia most született. Mint a Szegedi Napló belső munkatársa Hódmezővásárhelyre készül (vagy már meg is jött) Szántó-Kovács János agrárszocialista híveinek törvényszéki tárgyalására. „Március tizenötödikén, a szabadság napján, odaát Vásárhelyen vád és védbeszédeket mondanak egy csomó rongyos, éhes ember fölött. A szocialista pör be van végezve. A vádat a védelem követte, ezt az ítélet, s ki van mondva rájuk a börtön. Amely napon a jobbágyosság felszabadulásának eszméjét Magyarországon proklamálták, negyvenhét év múlva azon a napon egy csomó jobbágyot tesznek rabbá, mert nagyon sok volt nekik a szabadság.”<sup>9</sup>

Másfél évvel van utána első cikkgyűjteményének. A szegedi parasztok és urak<sup>10</sup> könyve „írói útjának új szakaszát vezeti be, bár még nem kiforrott írói egyéniség, mert novelláinak egy része egyetlen, elnagyolt. Legsikerültebbek a katonai élményei, sőt igen kiváló balladahangzású a Megöltek egy legényt, és a paraszti szótlanúságot példázó Terefere a csárdában.”<sup>11</sup> Ezekben az években formálta meg Halbör Förgeteg János alakját, állandó szereplők lettek a katonák és a vízenjárók.

Nem robot az újságírás, kedvvel csinálja és gyorsan. A redakcióban töltött órákat félliter bor kortyolgatása közben írja végig, különben sincs sok

dolog, a Napló hétköznap négy oldalon jelenik meg, abból egy oldal hirdetés, azt a három oldalt hamar összeollózzák a fővárosi lapok anyagából és a fürge szegedi riporterek jelentéseiből. „Volt idő hát a társas életre, délelőtti sörözésre, délutáni kávéházazásra — már akinek kellett — este összejövetelekre. Éjjeli szolgálat alig volt. Úgy gondolom, hogy abban az időben a legtöbb újságíró egyúttal író is volt. Ha valami szerelmes kislányos történetem volt, azt bizonyosan Békefinek adtam, míg ha valami népies tárgyat tudott Tóni adni, ideadta.”<sup>12</sup>

Híres gyalogló volt, apósának tizenhét kilométerre fekvő tanyájára gyalog is kijárt. A négyórás alkotóséta tisztázott fejében egy-egy tárcanoveilát s amint kiért a sebők-hegyi fehérfalú tanyaházba, hamar megírta. Rendkívül termékeny volt, és ha már nem volt mit írnia, a különféle társaságok jegyzőkönyveit másolgatta, tisztálgatta. 1894-től 1896-ig szerkesztette a Vendéglősök Közlönyét, és végezte az 1892-ben alakult Dugonics Társaság írásbeli feladatait.

A kép szélén áll Antal pincér, karján hivatásának attributumával, a fehér szalvétával. Neve tisztán olvasható az eredeti fénykép hátoldalán. Sajnos, a többi névalírást kidörgölték, kézi nagytóval nem sillabizálhatók ki.

A negyedik felismert alak a tűzoltóparancsnok mögött Hírháger Ferenc felsővárosi módos fésűsmester, őt a fia, a képek ajándékozója, ifjabb Hírháger Ferenc (1900—1982) nyugalmazott MÁV főtanácsos mutatta meg, de akire ráismerhetünk anélkül is a felette elmondott gyászbeszédéből, melyet a Pusztaszeri Árpád Egyesület akkori titkára tartott: „A régi Szeged életörömös urainak meleg és meghitt baráti körében sűrűn megfordult robusztus természetű és rokonszenves tulajdonságait, kiváltképpen Felsővároson övezte népszerűség. Ez a szívedhez nőtt város évtizedeken keresztül megkapó bizalom mellett ajándékozott meg a törvényhatósági bizottsági tagsággal.”<sup>13</sup> Öreg Hírháger Ferenc apja a XIX. század elején vándorolt be Szegedre az ausztriai Salzburgból. A Felsőváros fogadta be, és a nagy árvíz után építette újjá több legényt és inast tartó műhelyét és lakóházát. A szombatos fésűsmester a szegedi Orbán Annát vette feleségül. Egyetlen fiukat iskoláztatták és muzsikára is taníttatták. A muzsikus azt is mesélte, hogy vendégszerető házukban Tömörkény István néhány barátjával többször is megfordult, volt úgy, hogy az író jókedvében a kislányt a térdére ültette, ott húzatta el vele az akkoriban még szélében dalolt negyvennyolcas császári gúnydalt: Mégis huncut a német, hogy a fene önné mög. Egyvégben harsogták majd egy negyedóráig, messzehangzón rikkantottak, hujángattak, tapsoltak és bokáztak hozzája. A közbülső Ferenc jómódjában rakatott még egy nagy házat a Római körút Tisza-parti részén. Ezt a bérházat egy huszár ezredes árendálta, akire adatközlőm jól emlékezett, még arra is, hogy az ezredes katonai pompával és zenekarral temették innen.

A fénykép minden bizonnyal valamelyik felsővárosi vendéglőben készült. Ismerve a régi kétosztású vendéglőket, a külön szobára gondolok, ez a söntéstől ajtó téglafallal, akár magas festett deszkafallal volt elválasztva a „jobb” vendégek és a társas körök, takarékegyletek számára.

Itt fehér damasztabroszok voltak az asztalokon. Képünkön egy nagy méretű Gambrinus-naptár mutatja az 1895-ös esztendő, mellette még három sörgyári reklám is látható a falon. Tőlük jobbra és balra vastag aranyrámás olajnyomatos kép alsó negyede látszik és egy fali fogas.

A másik képen tízen vannak, négyen ülnek, hatan állnak. A széken a tűzoltó és Hírháger van középen, a hat álló alak között a második Tömör-

kény. A felvétel ugyanazon a helyen történt, mint az előbbi, itt azonban a zavarólag ható reklámnaptárokat egy fehér abrosszal letakarták.

Kinőve a szent huszonegyes létszámot, új néven, a Szombatosok Asztaltársasága 1897-ben kirándult Pusztaszerre és az útról emlékiratot írtak Tömörkényvel. Ezután minden esztendőben elzarándokoltak a szeri romokhoz. 1902-ben átalakultak Pusztaszeri Árpád Egyesületté, s az egyik „nemzetgyűlésen” főtítkárrá választották az írók egyhangú fölkiáltással. Tömörkény ezen időtől kezdve haláláig a szeri egyesület krónikása maradt.<sup>14</sup> Az alapító oklevélen az ötvenöt név között találjuk Kovács József, Hírháger Ferenc és Tömörkény István nevét, valamint a szombatosnak gyanítható másikat Pista, Kószó Istvánét.<sup>15</sup>

Tömörkény szerette az embereket, kereste társaságukat és mégis magányos volt közöttük. Életútjának ismerői, személyes barátai megfigyelték, hogy a tintaszagú szerkesztőségben, vidám lakások cimborái között, a kiskocsmák asztalainál, a zajos hetivásárokon és az országos sokadalmak duttyánjaiban ha velük volt is, mégsem volt közöttük, lelke barangolt, gondolatai távol jártak valahol a kinti emberek között, vagy a tiszai vízen járóknál, akár a csörgő vizű Lim folyónál odale a „fölöttébb görbe Spanyolviaszkországban.”

HÍDVÉGI LAJOS

#### JEGYZETEK

1. Kovács Sándor Iván—Péter László: Emlékkönyv Tömörkény István születésének centenáriumára Szeged, 1966. Továbbiakban Emlékkönyv.
2. Tömörkény István: Régi világ. Rónasági csodák, sajtó alá rendezte Sík Sándor. Szukits kiadás, 1943. 85. l.
3. Móra István: Családi kör. Emlékkönyv, 89. l.
4. Tömörkény István: Önéletrajz. T. I.: Föltetszik a hajnal. Szeged, 1955.
5. Reizner János: Kaszinók, társalgó körök. Szeged története II. k. 156—161. l. Szeged Szabad Királyi Város kiadása, 1900.
6. Márky Imre: Mécsesek Tömörkény sírjára. Szeged, Ablaka György könyvnyomdája, 1927. 27—43. l.
7. Veszelka Nándor tűzoltó főhadnagy, megyei és városi tűzoltóparancsnok-helyettes levélbeli közlése, Szeged, 1983. január 11. 1632/1982.
8. Névváltoztatási engedély bejegyzése a ceglédi O-plébánia születési anyakönyvében: vezeték nevének Tömörkényre kért változtatását a Kir. Belügyminiszter 1895. február 28. 18 173. számmal engedélyezte.
9. Tömörkény István cikke a Szegedi Napló 1895. március 17. számában.
10. Kispéter András: Tömörkény István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. 68. l.
11. Kispéter András i. m. 68. l.
12. Tömörkény István: Régi világ, i. h.
13. Márky Imre: Hírháger Ferenc búcsúztatója szegedi sírja fölött, 1933.
14. Márky Imre: Mécsesek Tömörkény sírjára, i. h.
15. A Pusztaszeri Árpád Egylet 1902. augusztus 2-i alakuló ülésén jelen voltak névsora. Kürti Béla muzeológus 1983. március 18. levélbeli közlése.